

Farkas Tamás: Családnév-változtatás Magyarországon. Nyelvtudományi Értekezések 159. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009. 116 oldal

Farkas Tamás – az ELTE oktatója, kutatója és a Névtani Értesítő szerkesztője – évek óta foglalkozik a családnév-változtatás kérdéskörével. Számos munkájában vizsgálta, elemezte az utóbbi százötven év családnév-változtatásának folyamatát. A jelzett művében egy keveset kutatott korszak névváltoztatási anyagát dolgozta fel, ahogy ezt az alcím közli: *A névváltoztatások tényezői és története a 20. század második felében.*

A *Családnév-változtatások Magyarországon* hiánypótló alkotás. Ugyanis a névváltoztatás témakörét kisebb-nagyobb tanulmányok gyakran érintik, ám a kutatók elsősorban a dualizmus vagy a két világháború közötti időszak névanyagából dolgoznak fel egy-egy szeletet. Egy korszak országos, összefoglaló névtani vizsgálatát eddig még nem vehettünk kézbe. A Karády–Kozma-szerzőpáros (Karády Viktor–Kozma István 2002. *Név és nemzet. Családnév-változtatás, névpolitika és nemzetiségi erőviszonyok Magyarországon a feudalizmustól a kommunizmusig.* Budapest, Osiris) ugyan nagyon alapos elemzést nyújtott a névváltoztatások történelmi és társadalmi összefüggéseiről, a motivációról, a mennyiségi mutatókról, ám nem nyelvészeti megközelítésben. Farkas Tamás könyve viszont a magyar névtani kutatások fontos mérföldköveként mutatható be, hiszen egy korszak névváltoztatását követi végig, és a nyelvészeti, onomasztikai, szociolingvisztikai vizsgálat áll a középpontban.

A szerző sokféle szempont alapján elemez közel kétezer névváltoztatást, amelyeket a 20. század második világháború utáni időszakából kiválasztott hat mintaévének kérvényeiből nyert. Forrá anyagul a Belügyminisztériumba benyújtott eredeti kérelmek szolgáltak, ezek áttanulmányozásából állt össze az adatbázis. A névváltoztatásokhoz kötődő sok közhelyszerű ismeretet megcáfoltak a kérelmekben megfogalmazott gondolatok, ezek átvizsgálása után tényszerű, árnyalt lett a 20. század második felének névváltoztatását kirajzoló kép.

A könyv első egysége az elméleti alapfogalmakat, a kutatáshoz kötődő terminológiát tisztázza (*névmagyarosítás, névváltoztatás*), és röviden kitér a családnevek kialakulásának és változásának, majd változtatásának történetére. A IV. fejezet: *A téma kutatástörténete, szakirodalma, forrásai* mértéktartó visszafogottsággal közelíti meg a kérdéskört, csak a kutatott téma pontos követéséhez szükséges ismeretet mutatja be, a már kidolgozott területek esetén a szerző utal a szakirodalomra.

A mű egyik nagyon fontos értékét jelenti a szakirodalmi háttér bemutatása. A szerző saját kutatási eredményei mellett a gazdag hivatkozott irodalom segítségével összefoglaló képet nyújt nemcsak a 20. század második felének névváltoztatásaival, hanem a korábbi időkkel foglalkozó munkákról is.

A könyv második, tartalmilag összetartozó nagy egységét az V–IX. fejezet foglalja magában. Ezek a fejezetek a névváltoztatások modelljét, annak összetevőit mutatják be. A természetes és mesterséges módon kialakult családnevek keletkezésének az elnevezés folyamata, az elnevező és az elnevezett felől közelítve kimutatható különbségeire helyezi a hangsúlyt. A családnév jelen-

tésszerkezetének vizsgálata ismét a névváltoztatások szempontjából fontos jelentés-összetevőkre irányítja a figyelmet. A szerző példákkal is alátámasztva taglalja, hogy a történelmileg kialakult családnévanyag információtartalommal rendelkezik, ám „ezt a tájékoztató tartalmat a névváltoztatás teljes mértékben képes módosítani”. A konnotáció, a névízlés vagy a névválasztás alapjául szolgáló motiváció gyakran eltérően van jelen, mint volt vagy lehetett a természetes úton keletkezett családnevek esetén. Az új családnév kiválasztásában sokféle tényező kaphat szerepet: „szükségszerűen a rendszerbe illesztés igénye és egyúttal ennek hivatalos kötöttségei; potenciálisan a névválasztó személyéhez, különösen korábbi nevéhez objektív módon kapcsolódó tényezők; továbbá a családnév felértékelődött konnotációs tartalma, a névkötési szabadsággal együtt pedig a szubjektív, bár gyakran társadalmi méretekben is jellemző névízlés szempontjai” (29).

A vizsgált időszak családneveinek bemutatására koherens kategóriarendszert állított fel a szerző. Így ismerhetjük meg a mesterséges úton kialakult családnévtípusokat, altípusokat és csoportokat. A vizsgálat céljának és nem a tisztán formai szempontoknak veti alá a rendszerezést: „A névváltoztatások vizsgálatában azonban nem a tisztán etimológiai, hanem a nevek nyelvi és etnikai karaktere szerinti elemzés lehet igazán informatív. Ez tehát szempontkeveredéshez vezet, melyet azonban a vizsgálati célok érdekében láttam érdemesnek vállalni” (36).

A VII. fejezetben a kutatott kor társadalmi háttere rajzolódik ki. A kérvényszövegek idézett részletei ízelítőt nyújtanak sok egyéb mellett a kommunizmus kommunikációjából, illetve a névkérelmezések szövegében is érzékelhetővé válik a demokrácia megjelenése vagy a nevet kérvényező névkompetenciája, de a kor névízlése szintén megjelenik a leírt gondolatokban. A névanyag feldolgozásába a szociológiai tényezőket, szempontokat is bevonja a szerző.

Egy újabb fejezet megismerteti a névkérvényezés útjának jogi, hivatali hátterét, a névváltoztatás szabályozásának folyamatát. Képet kapunk arról, hogy tanácsadói háttér híján máig mind a kérelmező, mind a döntéshozó szinkrón nyelvi kompetenciájára van bízva az új családnév kialakítása. Széles körű jogi, jogszabályi háttér bontakozik ki, a nyelvmuvelés e téren elért eredményeit szintén bemutatja a szerző: szól például Lőrincze Lajos, Ladó János ez irányú törekvéseiről.

Tartalmas, informatív fejezet taglalja, foglalja össze a névváltoztató személyek kérvényeiből kirajzolódó egyéni indokokat. Az egyes népcsoportok névváltoztatását követve a 20. század világát is jobban megérthetjük. Világos a névváltoztatási kérelmek indokainak rendszerezése alapján az, hogy a második világháború után miért a német eredetű családnevek megváltoztatása a leggyakoribb törekvés, majd a század végén miért válik ez már elenyésző kisebbséget érintő szemponttá. Szintén érdemes a kiemelésre az a tény, hogy a szerző eddig nem vizsgált csoportok névváltoztatását is elemzi, valamint az, hogy a nem teljesített névváltoztatások névanyagára ugyancsak kitér. A hatvanas évektől megjelenik a cigányság mint a családnévet változtató réteg, ez új, eddig nem kutatott területe a névtani vizsgálatoknak. Szintén sok új információt hoz felszínre a kérvényezett kettős családnevek értelmezése. Megtudjuk, hogy napjainkban egyre több példa adódik az új kettős családnév felvételére.

A X. fejezet a mennyiségi mutatók segítségével különböző szociológiai tényezők mentén tárja elénk az egyes rétegek, korosztályok, nemek, etnikai közösségek névválasztását. Képet alkothatunk mind az elhagyott, mind pedig a felvett nevek típusairól. Elemzési szempont – többek között – a kérvényekben az indoklás megléte vagy hiánya, avagy a kutatott időszak elején a zsidó és nem zsidó lakosság, míg a korszak második felében a cigány és nem cigány lakosság névváltoztatásának összetevése. Az elemzések másik irányát a konkrét vagy nem meghatározott családnevet kérelmezők aránya, a motiváció, a felvett vagy elhagyott név eredete, a kérelmezők életkora, neme, a lakóhely szerinti megoszlás adja. Ez utóbbi fontos társadalmi összefüggésekre mutathat rá: ugyanis a kutatás azt mutatta ki, hogy a második világháborút követő években legnagyobb arányban a fővárosi, a hatvanas években a falusi, míg a század végén a vidéki városok lakossága kérelmezte családnevének megváltoztatását.

A nagyon sok adatot, információt hordozó táblázatok, valamint a csatlakozó elemzések jól kirajzolódó tendenciák megfogalmazását teszik lehetővé. Néhány ezek közül. A 20. század közepéig többé-kevésbé helytálló volt a névmagyarosítás szakkifejezés, a század vége felé közeledve azonban csak a névváltoztatás lehet a megfelelő terminológia. Az adatok bizonyítják, hogy a vizsgált időszak vége felé a családnév-változtatások egyre nagyobb hányadában nem az idegen név magyarra cserélése a cél, ugyanis az elhagyott nevek igen nagy százaléka magyar eredetű. A korszak kezdetén a régi családnév elhagyására törekedtek a kérvényezők, az utóbbi évtizedekben viszont a hangsúly áttevődött az új név felvételére. A névváltoztatási folyamat céljának átalakulását jelzi az is, hogy a vizsgált korszak kezdetén nagyobb arányt jelentett a nem meghatározott névre való változtatás, míg a századvégen már a névválasztók konkrét, meghatározott családnév felvételét kérvényezték. A társadalmi változások szintén jól követhetők: az ideológiáktól való szabadulás, a nők egyenjogúvá válása, a nemzetiségi kérdések megszűnése, de a család szilárd szerkezetének a meg bomlása sok más levonható következtetés mellett a névtani folyamatok alapján jól kirajzolódnak.

Az utolsó fejezet tömör, tényeket sorakoztató, sok szempontú elemzése további kutatásokhoz adhat segítséget.

A különböző fejezetekben a szerző kitekint a névváltoztatások jelen állapotára is, ezzel rávilágít a 20. századi magyar családnévanyag természetes és mesterséges úton létrejött összetételére is.

Farkas Tamás könyve a magyar névtani kutatások fontos összegző műve, kiváló segítséget nyújt a további családnév-változtatási vizsgálatokhoz.

Varga Józsefné Horváth Mária
Nyugat-magyarországi Egyetem